

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»**

БЕРЕЖНЮК ВЛАДИСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.28/29(477)

**ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ
ПОКАРАННЯ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук
Коханюк Тетяна Сергіївна,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
завідувач відділення організації освітньо-наукової
підготовки (докторантури та аспірантури (ад'юнктури))

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Марисюк Костянтин Богданович,
Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри кримінального права і процесу

кандидат юридичних наук, доцент
Ющик Олена Іванівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри кримінального права

Захист відбудеться «14» травня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.23 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа 1/3, ауд. 302 XIX навчального корпусу)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «12» квітня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. М. Коваль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Визначення «співмірного балансу» між захистом суспільства від кримінально-протиправних посягань, врахування позиції потерпілого при призначенні покарання та відповідальністю осіб, які опинилися у сфері кримінально-правового переслідування й досі становить складну проблему. Пошуки шляхів справедливого врегулювання «кримінального конфлікту» дедалі частіше обумовлювали подальшу гуманізацію кримінальної політики, удосконалення її відповідно до європейських стандартів у системі покарання. На зміну жорсткій тоталітарній каральній системі, незмінно прийшла інша – ліберальна, в якій міри кримінально-правового впливу можливі лише у межах досягнення поставлених інститутом покарання цілей та задач. Вибір заходів примусу постав вже не як абсолютний і свавільний, а індивідуально визначений та такий, що повинен базуватися на оцінці особи винного, ступені тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, обставинах, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Відзначені загальні критерії індивідуалізації покарання – суспільний запит на зрозумілість призначуваних покарань, підвищення ефективності стану сучасної правозастосовної практики, змістовне оновлення існуючого кримінально-правового регулювання з метою підвищення його системності, усунення декларативності. Визнання таких критеріїв ціннісними складовими структури кримінально-правового регулювання зумовлює адекватне усвідомлення того, що загальні критерії індивідуалізації покарання концептуально виражають правову основу, на якій слід реалізовувати ключову вимогу у сфері призначення покарання – кримінальний закон, який орієнтує на необхідність врахування при призначенні покарання цілого ряду обставин, водночас повинен вказувати, як саме, та в якій мірі це можна і потрібно робити. І якщо вітчизняне кримінальне право не враховуватиме або ігноруватиме цей момент й надалі, воно неодмінно сприятиме появі дедалі більшої кількості необґрунтованих судових вироків, а відтак, почне втрачати власну сутність та нівелювати своє призначення.

Сучасний період розвитку вітчизняного кримінального права характеризується підвищеною увагою до проблеми теоретичних і правових засад призначення покарання. Значна кількість праць, присвячених питанням соціальної сутності та правової природи індивідуалізації призначеного судом покарання, його кримінально-правового значення, впливу на кримінальну політику держави переважно представляють собою аналіз спеціальних критеріїв індивідуалізації покарання і багато в чому носять комплексний характер на рівні підготовки кандидатських та докторських дисертацій або їх окремих розділів, деякі з яких були згодом видані у вигляді монографій. Серед останніх варті уваги доробки М. Д. Дякур, Н. В. Маслак, А. В. Шевчука

(індивідуалізація покарання за незакінчений злочин), Г. П. Жаровської, Д. П. Альошина (індивідуалізація покарання за злочин, вчинений у співучасті), Т. О. Гончар, Т. І. Дмитришиної (індивідуалізації покарання за злочини, вчинені неповнолітніми), М. О. Карпенка, А. А. Стрижевської (індивідуалізація покарання за сукупністю злочинів) та ін.

Як концептуальний базис визначення загальних і спеціальних критеріїв індивідуалізації покарання, вияву системної взаємодії критеріїв індивідуалізації покарання між собою та їх співвідношення з загальними засадами призначення покарання у дисертації використані положення з наукових праць К. А. Айнутдінової, Р. Ш. Бабанли, С. А. Велієва, В. М. Вороніна, В. К. Грищука, Ю. М. Грошевого, О. О. Дудурова, Д. С. Дядькіна, Т. І. Іванюк, Ф. Ш. Іскандерова, О. О. Кваши, А. С. Макаренко, К. Б. Марисюка, Ю. Б. Мельникової, А. М. Міфтахова, В. О. Навроцького, З. М. Саліхова, М. І. Панова, В. О. Тулякова, Л. М. Федорак, М. І. Хавронюка, О. І. Ющик та ін.

Історико-порівняльні дослідження Д. А. Шевченко та А. В. Шидловського експлікують матеріал, важливий для вивчення історико-філософського генезису та розвитку принципу індивідуалізації покарання, аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн в рамках юридичної компаративістики з точки зору вивчення загальних аспектів призначення покарання, перспектив та особливостей їх рецесії в сучасному вітчизняному кримінальному праві України.

Загальнотеоретичні аспекти проблеми розмежування принципів індивідуалізації та диференціації при призначенні покарання, визначення міри індивідуалізації покарання з врахуванням вимог справедливості, невідворотності та доцільності стали предметом наукового аналізу в наукових розвідках Ю. В. Бауліна, В. Н. Бурлакова, Є. А. Вакаріної, О. Н. Городнова, І. Л. Друкарова, В. Я. Конопельського, Т. А. Леснієвські-Костаревої, О. Д. Максимюка, М. С. Малєіна, Т. О. Михайліченко, Л. В. Павлик, В. Ф. Примаченко, А. К. Шаймурунової та ін.

Різні аспекти дисертаційної теми, зокрема, питання характеристики мети покарання, кримінально-правового значення суспільної небезпеки, типового ступеня тяжкості кримінального правопорушення, ролі оціночних понять у кримінальному праві, окреслення кола кримінальних проступків, визначення меж дискреційних повноважень судді при призначенні покарання дослідили у своїх публікаціях Д. С. Азаров, О. П. Горпинюк, В. М. Косович, І. В. Красницький, А. С. Макаренко, Н. В. Пісна, М. Р. Рудковська, А. М. Яценко та ін.

Незважаючи на посилену увагу до проблем інституту призначення покарання й жодним чином не применшуючи теоретичні досягнення вищезгаданих учених, все ж доводиться констатувати факт невивченості того пласта ідей, який констатує умовиводи щодо нормативного закріплення загальних критеріїв індивідуалізації покарання та узагальнення проявів їх

впливу в судовій практиці при призначенні покарання. У площині визначеного алгоритму окреслена в дисертаційному рукописі проблематика набуває актуалізації як у рамках теоретико-правової науки, так і з позиції галузевого кримінально-практичного осмислення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ у межах науково-дослідних робіт: «Проблеми реформування правової системи України» (номер державної реєстрації 0112U007492); «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0115U006501); «Протидія злочинам, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0118U005374).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи – провести комплексне кримінально-правове дослідження поняття та загальних критеріїв індивідуалізації покарання при призначенні покарання за кримінальним правом України.

Реалізація мети передбачає вирішення таких головних *задач*:

- визначити поняття індивідуалізації покарання, що ідентифікувало б його з-поміж інших понять, близьких до нього за змістом: диференціації покарання, справедливості покарання, загальних засад призначення покарання та ін.;

- проаналізувати сутність призначення покарання з позиції дихотомії ідей справедливості та індивідуалізації;

- охарактеризувати функціональну роль судового розсуду у застосуванні загальних критеріїв індивідуалізації покарання при призначенні покарання;

- визначити поняття та класифікувати загальні критерії індивідуалізації покарання при призначенні покарання;

- визначити зміст та вплив характеристик особи винного як загального критерію індивідуалізації покарання при призначенні покарання;

- з'ясувати проблеми нормативно-організаційного характеру функціонування інституту досудової доповіді служби пробації в Україні; запропонувати шляхи їх розв'язання в межах реалізації принципу індивідуалізації покарання при призначенні покарання;

- охарактеризувати різновиди кримінальних правопорушень – потребу в їх категоризації залежно від ступеня тяжкості;

- визначити поняття та правову природу обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання;

- визначити вплив обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання як загального критерію індивідуалізації покарання.

Об'єктом дослідження є правові відносини у сфері призначення покарання.

Предметом дослідження є вчення про поняття та загальні критерії індивідуалізації покарання при призначенні покарання за кримінальним правом України.

Методи дослідження. Виходячи з того, що методологія будь-якого дослідження має чотириступеневу структуру (світоглядні підходи, загальнонаукові, спеціальні та конкретні методи), у дисертаційній роботі використано *діалектичний підхід*, що дав змогу проаналізувати співвідношення понять «призначення покарання», «загальні засади призначення покарання», «загальні критерії індивідуалізації покарання»; розмежувати поняття «особа винного», «суб'єкт злочину», «особа обвинуваченого»; узагальнити прояви принципів справедливості, індивідуалізації та диференціації при призначенні покарання, розкрити специфіку їх застосування в єдності їх соціального змісту та юридичної форми, балансу загальносуспільних та індивідуальних інтересів (*підрозділ 1.2*).

Функціональний підхід застосовано в частині дослідження впливу та рольового значення індивідуалізації покарання при вирішенні задач кримінального законодавства й досягненні цілей покарання (*підрозділ 1.2*); для вияву негативних тенденцій в практиці вітчизняних судів при призначенні покарання (*розділ 2*). *Діяльнісний підхід* використано для обґрунтування необхідності реалізації дискреційних повноважень суду при застосуванні загальних критеріїв індивідуалізації покарання (*підрозділ 1.3*).

Історико-правовий метод дозволив здійснити ретроспективний аналіз генезису та розвитку ідеї індивідуалізації покарання в кримінальному праві (*підрозділ 1.1*). На основі *системного аналізу* охарактеризовано критерії індивідуалізації покарання (*розділ 2*). *Метод комплексного аналізу* дозволив вирішити складні питання визначення сутності призначення покарання в межах дихотомії ідей справедливості та індивідуалізації (*підрозділ 1.1*); охарактеризувати досудову доповідь служби пробації як умову належного застосування судом принципу індивідуалізації покарання при призначенні покарання (*розділ 2.1*).

Оперування *формально-логічним методом* надало змогу сформулювати основні поняття дисертації, дослідити норми чинного кримінального законодавства України та практику їх застосування в частині реалізації загальних критеріїв індивідуалізації покарання при призначенні покарання (*розділ 2*).

Використання *герменевтичного методу* забезпечило адекватне тлумачення світоглядних позицій у контексті обраної проблеми (*підрозділ 1.1*); сприяло аналізу вітчизняних нормативно-правових актів, роз'ясненню їхнього внутрішнього змісту (*підрозділ 2.2*); уможливило зіставлення приписів національного законодавства з європейськими правовими аналогами (*підрозділ 2.3*).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним і системним монографічним дослідженням проблем поняття та загальних критеріїв індивідуалізації покарання при призначенні покарання за кримінальним правом України.

У праці сформульовано і обґрунтовано (або додатково аргументовано) низку висновків, теоретичних положень і пропозицій, що містять ознаки наукової новизни. Зокрема:

уперше:

– охарактеризовано критерій розмежування принципів індивідуалізації та справедливості при призначенні покарання, який визначається не стільки в площині засобів реалізації розглянутих принципів, скільки у сфері кінцевого результату їх функціонування: індивідуалізація покарання завжди персоніфікована й стосується перевиховання особи винного та приватної превенції, натомість справедливість покарання визначена державним й суспільним осудом та думкою потерпілого стосовно співмірності вчиненого кримінального правопорушення та призначеного покарання;

– обґрунтовано необхідність усунення колізій, що мають місце під час практичного застосування інституту досудової пробації. Зокрема, щодо 1) недоцільності виключного покладення рішення про застосування досудової пробації на суд, у тому числі за власною ініціативою, що може ставити під сумнів адекватну реалізацію ключових стандартів його діяльності – безсторонності і неупередженості; 2) найменування відповідного різновиду пробації як досудового, так і форми, в якій вона втілюється – «досудова доповідь», що суперечить її застосуванню у судовому провадженні; 3) доцільності підготовки досудової доповіді на стадії досудового розслідування з метою забезпечення економії сил і засобів, які використовують органи досудового розслідування;

удосконалено:

– положення про необхідність визначення міри покарання з врахуванням загальних критеріїв індивідуалізації покарання, нівелювання яких неодмінно входить в очевидне протиріччя із закріпленими в кримінальному праві принципами покарання – справедливості, диференціації, доцільності, адекватності;

– положення про необхідність розширення сфери розсудового правозастосування при реалізації принципу індивідуалізації покарання при призначенні покарання, що дасть можливість брати до уваги конкретні особливості кожного кримінального провадження, ретельніше враховувати позицію потерпілого при призначенні покарання й гнучко підходити до захисту його прав і законних інтересів, забезпечувати обґрунтованість прийнятого рішення;

– положення про необхідність законодавчого тлумачення поняття та конкретизації загальних критеріїв індивідуалізації покарання, визначення міри їхнього впливу на вид і розмір покарання, що призначається судом;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо поняття індивідуалізації покарання як визначення судом виду й конкретної міри покарання на основі врахування індивідуального ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, персоніфікованих якостей особи винного й ряду пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин, що спрямоване на забезпечення досягнення цілей загальної превенції (відновлення соціальної справедливості) і приватної превенції (виправлення засудженого);

– положення щодо поняття критеріїв індивідуалізації покарання як обставин, які суттєво впливають на обрання щодо особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, справедливого і обґрунтованого судового рішення;

– положення про необхідність нерозрізненого врахування загальних критеріїв індивідуалізації покарання, їх оцінку як відповідної сукупності «орієнтирів» з вираховуванням яких суд може обрати справедливу міру покарання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх можна використати у: науково-дослідній сфері як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень проблем призначення покарання; навчальному процесі при викладанні Загальної та Особливої частин кримінального права та відповідних спецкурсів, підготовки навчальних посібників, підручників, науково-практичних коментарів, проведення науково-дослідних робіт студентів (Акт про реалізацію наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ № 33 від 12 січня 2021 року); нормотворчому процесі при розробці пропозицій щодо подальшого вдосконалення кримінального законодавства України у напрямку реалізації загальних критеріїв індивідуалізації покарання при призначенні покарання; правозастосовній діяльності для удосконалення діяльності судових та правоохоронних органів у сфері призначення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу (довідка Головного управління Національної поліції у Чернівецькій області № 1548/2 від 15 січня 2021 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно і є особистим дослідженням, а отримані результати мають наукову новизну.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 17–18 червня 2016 р.), «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 30 березня 2017 р.), «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 25–26 серпня 2017 р.),

«Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (м. Чернівці, 24–25 жовтня 2017 р.), «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 30 березня 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у десяти наукових працях, із яких три статті – у фахових виданнях України, дві – у фахових виданнях іноземних держав, п'ять публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій українською й англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, двох розділів, які охоплюють шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (240 найменувань на 23 сторінках), 3 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, з яких 183 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження; визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів і публікації.

Розділ 1 **«Теоретико-методологічні основи індивідуалізації покарання при призначенні покарання за кримінальним правом України»** складається з трьох підрозділів і присвячений обґрунтуванню призначення покарання з позиції співвідношення ідей справедливості та індивідуалізації, дослідженню поняття та правової природи принципу індивідуалізації покарання при призначенні покарання, характеристики атрибутивності судового розсуду в контексті застосування загальних критеріїв індивідуалізації покарання при призначенні покарання.

У підрозділі 1.1 *«Призначення покарання з позиції дихотомії співвідношення ідей справедливості та індивідуалізації»* зауважено, що формальна сторона справедливості безпосередньо пов'язана з індивідуалізацією покарання й передбачає найбільш повне та всебічне врахування всіх критеріїв призначення покарання для того, щоб останнє було співмірним скоєному. Справедливе покарання можна призначити тільки відповідно до вимоги його індивідуалізації, так само як індивідуалізації покарання не можна досягти, якщо призначене покарання несправедливе.

У підрозділі 1.2 *«Поняття та правова природа принципу індивідуалізації покарання при призначенні покарання»* за результатами проведеного дослідження констатовано факт глибокого наукового різночитання сутності принципу індивідуалізації покарання при призначенні покарання.

Встановлено, що розвиток розмаїття доктринальних концепцій у кримінальному праві спричинив неоднозначне обґрунтування вихідних

положень про правову природу індивідуалізації покарання при призначенні покарання, сфера яких поширюється від абстрактно- до вузькопрагматичних точок зору, від розуміння вищезгаданого принципу як ідеї суворого й послідовного врахування індивідуального ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, персоніфікованих якостей особи винного й ряду пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин до помилкових позицій ототожнення принципу індивідуалізації покарання з іншими, близькими до нього за змістом: диференціації покарання, справедливості покарання, загальних засад призначення покарання.

У підрозділі 1.3 *«Атрибутивність судового розсуду в контексті застосування загальних критеріїв індивідуалізації покарання при призначенні покарання»* обґрунтовується преюдиціальністю того факту, що в умовах, коли кримінальний закон являє собою узагальнення типової ситуації скоєння кримінального протиправного діяння, містить абстрактне формулювання складу кримінального правопорушення і, як результат, є загальним, а самі діяння та особа правопорушника – конкретними, відповідно розв'язання вищевикладеної проблеми неможливе без певного «оперативного» простору дій, наданого суду, який стосовно пізнання одиничного випадку постає перед необхідною передумовою індивідуалізації покарання конкретної особи за вчинене нею кримінальне протиправне діяння.

Розділ 2 **«Загальні критерії індивідуалізації покарання при призначенні покарання за кримінальним правом України»** складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу обставин, які суттєво впливають на обрання щодо особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, справедливого, обґрунтованого і законного судового рішення.

Підрозділ 2.1 *«Особа винного як критерій індивідуалізації покарання при призначенні покарання»* охоплює два пункти. У пункті 2.1.1 *«Кримінально-правова й кримінологічна характеристика особи винного при призначенні покарання»* аналізується співвідношення понять «особа винного», «суб'єкт кримінального правопорушення», «особа правопорушника», «особа обвинуваченого».

Зазначено, що особа винного за своєю структурою та зв'язками із зовнішнім середовищем являє собою надскладну систему, в якій поєднуються біогенна, психогенна і соціогенна підструктури.

Зроблено висновок, що при дослідженні особи винного слід виходити з розширеного тлумачення врахування характеристики такої особи, що дозволить досягти мети покарання й реалізувати принцип індивідуалізації покарання при його призначенні.

Наголошується на важливості комплексного відображення всіх ймовірних характеристик особи винного у мотивувальній частині вироку, які є в матеріалах кримінального провадження. Обґрунтовується, що посилення

на дані про особу винного здатне виконувати двояку функцію – з одного боку, дозволяючи оцінити повноту врахування судом відомостей про підсудного, а з іншого – створюючи свого роду гарантію від необґрунтованої зміни вироку вищим за інстанцією судом.

У підрозділі 2.1.2 *«Досудова доповідь служби пробації як умова належного застосування судом принципу індивідуалізації покарання при призначенні покарання»* зосереджено увагу на тому, що за умови професійно виконаній досудовій доповіді вдається як у повному об'ємі реалізувати один із ключових принципів кримінального судочинства – реалізувати принцип індивідуалізації покарання при його призначенні, так й запобігти потраплянню до виправних установ тих, хто не демонструє ризику щодо рецидиву злочину і чия провина перед законом може бути виправдана альтернативним покаранням.

Підкреслено, що виконання досудовою доповіддю органу пробації інформаційної, прогностичної, правоохоронної, правозастосовної функцій повною мірою залежить від працівника органу пробації та його кваліфікаційної придатності, компетентності виконання значного обсягу роботи у сфері організаційного, психологічного, соціального змісту, уникнення небезпеки створення формалізованих, схематичних і шаблонних звітів.

Підрозділ 2.2 *«Ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення як критерій індивідуалізації покарання при призначенні покарання»* охоплює два пункти. У пункті 2.2.1 *«Кримінально-правова характеристика ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення при призначенні покарання»* визначено ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення як показник індивідуального рівня суспільної небезпеки конкретного посягання, який враховується судом під час призначення покарання. Констатовано, що з позиції індивідуалізації покарання, ідея поділу кримінального правопорушення на злочин та проступок обґрунтована.

Зосереджено увагу на тому, що від правильного визначення ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення залежить точна кримінально-правова кваліфікація, яка слугує передумовою для індивідуалізації покарання в рамках санкції статті Особливої частини КК.

У підрозділі 2.2.2 *«Характер і ступінь суспільної небезпеки злочину»* встановлено, що сутність суспільної небезпеки полягає в об'єктивній здатності діянь певного виду призводити до негативних змін в соціальній дійсності, порушувати впорядкування системи суспільних відносин, деформувати і вносити елементи дезорганізації у визначену систему правопорядку.

Зазначено, що об'єктивно вимірювати суспільну небезпечність злочину доцільно з позиції, в якій інструментами такого виміру виступають характер і ступінь суспільної небезпеки.

Підрозділ 2.3 *«Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання як критерій індивідуалізації покарання при призначенні покарання»* охоплює два

пункти. У пункті 2.3.1 «Врахування обставин, що пом'якшують покарання та їх значення для індивідуалізації покарання при призначенні покарання» зроблено висновок, що позиція закріплення норми, регламентуючої пом'якшення покарання, покликана поглибити позитивний аспект впливу кримінального закону на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, шляхом стимулювання їх відмови від подальшого вчинення кримінального правопорушення або заохочення до позитивної посткримінальної поведінки.

Зауважено, що визнання формалізованого підходу щодо призначення покарання з врахуванням обставин, які пом'якшують покарання ускладнить роботу суду, призведе до низької ефективності кримінально-правових заборон і дисфункцій кримінально-правового регулювання. Невичерпність переліку обставин, що пом'якшують покарання дає можливість брати до уваги конкретні особливості кримінального правопорушення, ретельніше враховувати й повніше реалізовувати найбільш оптимальні засоби виправлення особи винного та запобігти вчиненню нею нових злочинів, забезпечувати не тільки законність і обґрунтованість, але й справедливість та індивідуалізацію винесеного вироку по справі.

У пункті 2.3.2 «Врахування обставин, що обтяжують покарання та їх значення для індивідуалізації покарання при призначенні покарання» встановлено, що виокремлення в кримінальному законі обставин, що обтяжують покарання, як самостійного критерію індивідуалізації покарання зумовлено необхідністю визначати спрямованість карального впливу в бік його підвищення.

Проаналізовано підходи «відкритості» та «вичерпності» переліку обставин, що обтяжують покарання при призначенні покарання. Доведено, що абсолютизувати формалізацію правил врахування обставин, які обтяжують покарання, при визначенні міри кримінального покарання недоцільно.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано низку теоретичних узагальнень, на основі яких запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо індивідуалізації покарання при призначенні покарання за кримінальним правом України. Сформульовано висновки, рекомендації та узагальнення, що мають як теоретичне, так і практичне значення.

1. Індивідуалізація покарання – це визначення судом виду й конкретної міри покарання на основі врахування індивідуального ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, персоніфікованих якостей особи винного й ряду пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин, що спрямоване на забезпечення досягнення цілей загальної превенції (відновлення соціальної справедливості) і приватної превенції (виправлення засудженого).

Визначення міри покарання без індивідуального врахування конкретних ознак кримінального правопорушення, особи винного, ряду пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин входить в очевидне протиріччя із закріпленими в кримінальному праві принципами покарання – справедливості, індивідуалізації, диференціації, адекватності.

2. Справедливе покарання призначається згідно з принципом індивідуалізації, так само й індивідуалізацію покарання не можна вважати досягнутою, якщо призначене покарання несправедливе. Пошук оптимальних критеріїв розмежування принципів індивідуалізації та справедливості при призначенні покарання визначається не стільки в площині засобів реалізації розглянутих принципів, скільки у сфері кінцевого результату їх функціонування: індивідуалізація покарання завжди персоніфікована й стосується перевиховання винного та приватної превенції, натомість справедливість покарання визначена державним й суспільним осудом та думкою потерпілого стосовно співмірності вчиненого кримінального правопорушення та призначеного покарання.

3. Індивідуалізація виключає формалізм при визначенні міри покарання, оскільки передбачає персоніфікацію покарання в інтересах досягнення його цілей у кожному конкретному випадку. Найважливіша її функція – стимулювання виправлення засудженого і його утримання від скоєння нового кримінального правопорушення.

В умовах, коли кримінальний закон містить узагальнене абстрактне формулювання складів кримінальних правопорушень і, як результат, є загальним, а самі діяння та особа винного – конкретними і персоніфікованими; в умовах неможливості виявити та врахувати у формалізованому вигляді вичерпний перелік індивідуальних обставин, що можуть вплинути на призначення покарання; в умовах існування різноманітних оціночних кримінально-правових понять, що характеризують «гнучкість» кримінально-правової системи, застосовуються в рамках вибраного суддею варіанта «за» і «проти» та важко піддаються або взагалі не піддаються хоча б якійсь чіткій визначеності й конкретизації очевидним постає питання про доцільність дискреційних повноважень судді у зазначених процесах. Розширення сфери розсудового правозастосування дає можливість брати до уваги конкретні особливості кожного кримінального провадження, ретельніше враховувати позицію потерпілого при призначенні покарання й гнучко підходити до захисту його прав і законних інтересів, забезпечувати обґрунтованість прийнятого рішення, сприяти виробленню сталої судової практики.

4. Своєрідність процесу індивідуалізації покарання визначається тим, що діяльність суду не завжди абсолютно формалізована. Законодавець часто передбачає в кримінальному законі лише «орієнтири», враховуючи та оцінюючи які суд може обрати необхідну міру покарання й, як результат – досягти

передбачених в кримінальному законі цілей при призначенні покарання. Такими «орієнтирами» виступають загальні критерії індивідуалізації покарання: ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особа винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Індивідуалізація покарання передбачає не розрізнене врахування названих загальних критеріїв, а їх оцінку як відповідної сукупності.

Критерії індивідуалізації покарання – обставини, які суттєво впливають на обрання щодо особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, справедливого, обґрунтованого і законного судового рішення.

5. Особу винного як загальний критерій індивідуалізації покарання слід розуміти як сукупність правових, соціальних, психологічних та фізичних властивостей індивіда, визнаного винним у вчиненні кримінального правопорушення, які характеризують особу до моменту вчинення кримінального правопорушення, під час вчинення та після вчинення кримінального правопорушення і мають суттєве значення для вибору міри кримінально-правового впливу з точки зору досягнення мети покарання.

Виокремлення особи винного як критерію індивідуалізації покарання слугує однією з передумов досягнення мети покарання, врахування того очевидного факту, що особа винного – індивідуальна, неповторна та своєрідна. Особу винного необхідно характеризувати у певній послідовності з урахуванням того, якої сторони її життєдіяльності стосується зібрана про неї інформація. Як результат, особам, які вчинили подібні кримінальні правопорушення, можуть обиратись різні міри покарання – покарання тому, хто турбується про сім'ю, позитивно характеризується у побуті, розкаюється у скоєному, має бути менш суворим, ніж покарання, яке призначається особі, котра характеризується протилежними якостями – ухиляється від утримання дітей, не займається суспільно корисною працею, систематично порушує громадський порядок тощо.

При врахуванні індивідуальних характеристик особи винного при призначенні покарання важливо застосовувати комплексний (розширювальний) підхід. Диференціація даних про особу винного дозволяє виявити максимально можливу кількість характеристик, важливих для індивідуалізації покарання, які слід класифікувати на: соціально-демографічні, морально-психологічні та дані, що характеризують правовий статус особи.

За відсутності чітко формалізованих правил врахування тих чи інших обставин, що характеризують особу винного, посилення на дані про особу винного здатне виконувати двояку функцію – з одного боку, дозволяючи оцінити повноту врахування судом відомостей про підсудного, а з іншого – створюючи свого роду гарантію від необґрунтованої зміни вироку вищим за інстанцією судом.

6. Виготовлення для суду досудової доповіді службою пробації має суттєві переваги, оскільки дозволяє органам пробації, працюючи над складанням соціально-психологічної характеристики особи, яка притягується до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, вивчити особистісні риси цієї особи, що у свою чергу, сприяє реалізації принципу індивідуалізації покарання при призначенні покарання, а також дозволяє запобігти потраплянню до виправних установ тих, хто не демонструє ризику щодо рецидиву злочину і чия провина перед законом може бути спокута альтернативним покаранням.

Забезпечення належного балансу між правами правопорушників, врахування позиції потерпілого при призначенні покарання та інтересами суспільства в частині його безпеки можливе лише за умови усунення колізій та неузгодженостей, що мають місце під час застосування інституту досудової пробації на практиці. Зокрема, щодо 1) найменування відповідного різновиду пробації як досудового, так і форми, в якій вона втілюється – «досудова доповідь», що суперечить її застосуванню у судовому провадженні; 2) недоцільності виключного покладення рішення про застосування досудової пробації на суд, у тому числі за власною ініціативою, що може ставити під сумнів адекватну реалізацію ключових стандартів його діяльності – безсторонності і неупередженості; 3) доцільності підготовки досудової доповіді на стадії досудового розслідування з метою забезпечення економії сил і засобів, які використовують органи досудового розслідування.

7. Врахування тяжкості вчиненого кримінального правопорушення при призначенні покарання на індивідуальному рівні відбувається за фактичними обставинами справи, що характеризують: 1) ціннісні особливості об'єкта посягання; 2) шкідливі наслідки кримінального правопорушення, спосіб, місце, час і обстановку вчиненого; 3) форму і види вини, мотиви та мету вчиненого злочину; 4) інші обставини справи, що впливають на індивідуалізацію покарання (співучасть, множинність злочинів, думка потерпілого, поведінка винного до та після вчинення злочину, стосунки з потерпілим тощо).

Ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення є об'єктивною детермінантою, яка повинна акумулювати в собі всі негативні наслідки, що настали через порушення кримінально-правової заборони; саме він є однією з основ для визначення покарання, яке належить призначити особі для досягнення умовної співрозмірності між кримінальним проступком чи злочином та покаранням.

8. Обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання – це самостійні критерії індивідуалізації покарання, що лежить за межами складу кримінального правопорушення, та безпосередньо впливають на пом'якшення або обтяження покарання, що призначається судом.

Обов'язковими ознаками обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання слід визначити: невластивий характер для більшості кримінальних

правопорушень, вплив на покарання, що призначається, обов'язковість, суворо визначена направленість впливу на покарання у бік його пом'якшення, або навпаки – обтяження, непохідний характер від інших критеріїв індивідуалізації покарання, самостійність при призначенні покарання.

9. Обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання, конкретизуючи ступінь вчиненого кримінального правопорушення та (або) характеристику особи винного, виступають самостійним критерієм, який має значення для індивідуалізації покарання при призначенні покарання.

«Точкою відліку» при призначенні покарання за наявності пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин повинна стати середина між мінімальним та максимальним розміром покарання, передбаченого санкцією статті Особливої частини КК. По мірі переваги пом'якшуючих обставин покарання повинно наближатися до мінімуму, за наявності обтяжуючих – до максимуму.

Без системного аналізу та детального врахування та подальшого мотивування у вирокі виявлених у провадженні обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, вирок суду, який визначає розмір покарання, не може відповідати вимогам індивідуалізації, справедливості та переконливості.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Бережнюк В. М. Деякі аспекти характеристики обставин, що пом'якшують покарання при його індивідуалізації. *Університетські записки*. 2019. № 5. С. 387–394.

2. Бережнюк В. М. Досудова доповідь служби пробації як передумова для індивідуалізації покарання при його призначенні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету : збірник наукових праць*. Серія Юриспруденція. 2019. № 41. С. 65–68.

3. Бережнюк В. М. Кримінально-правова характеристика особи винного в контексті індивідуалізації покарання. *Науковий вісник Херсонського державного університету : збірник наукових праць*. Серія Юридичні науки. 2017. Вип. 4. Т. 2. С. 38–41.

4. Бережнюк В. М. Атрибутивні основи судової дискреції в контексті реалізації принципу індивідуалізації покарання у разі його призначення. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. № 6. Р. 4–9.

5. Бережнюк В. М. Загальні критерії індивідуалізації покарання під час його призначення за Кримінальним Кодексом України. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2020. № 1 (41). С. 103–106.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Бережнюк В. М. Індивідуалізація покарання: ціннісний аспект. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 17–18 червня 2016 року). Харків : ГО Асоціація аспірантів-юристів, 2016. С. 86–87.

2. Бережнюк В. М. Особливості врахування судом обставин, що пом'якшують покарання: деякі питання індивідуалізації покарання при його призначенні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Одеса, 30 березня 2017 року). Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 7–8.

3. Бережнюк В. М. Критерії індивідуалізації покарання при його призначенні. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 25–26 серпня 2017 року). Запоріжжя : ГО «Істина», 2017. С. 91–95.

4. Бережнюк В. М. Оціночні поняття у суддівській діяльності: функціональне призначення та специфіка використання. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чернівці, 24–25 жовтня 2017 року). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. С. 6–8.

5. Бережнюк В. М. Становлення та розвиток інституту індивідуалізації покарання. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Одеса 30 березня 2018 року). Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 16–17.

АНОТАЦІЯ

Бережнюк В. М. Поняття та загальні критерії індивідуалізації покарання при призначенні покарання за кримінальним правом України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства науки і освіти України, Львів, 2021.

У дисертації проведено комплексне кримінально-правове дослідження поняття та загальних критеріїв індивідуалізації покарання при призначенні покарання за кримінальним правом України.

Індивідуалізацію покарання визначено одним із базових елементів конструкції взаємопов'язаних завдань кримінального законодавства, принципів кримінальної відповідальності, цілей покарання, інших мір кримінально-правового характеру й основних інститутів кримінального права.

Встановлено, що індивідуалізація покарання – це визначення судом виду й конкретної міри покарання на основі врахування індивідуального ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, персоніфікованих якостей особи винного й ряду пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин, що спрямоване на забезпечення досягнення цілей загальної превенції (відновлення соціальної справедливості) і приватної превенції (виправлення засудженого).

Встановлено, що особа винного як загальний критерій індивідуалізації покарання є сукупністю правових, соціальних, психологічних та фізичних властивостей індивіда, визнаного винним у вчиненні кримінального правопорушення, які характеризують особу до моменту вчинення кримінального правопорушення, під час вчинення та після вчинення кримінального правопорушення і мають суттєве значення для вибору міри кримінально-правового впливу з точки зору досягнення мети покарання.

З'ясовано, що ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення як загальний критерій індивідуалізації покарання є показником індивідуального рівня суспільної небезпеки конкретного посягання, який враховується судом під час призначення покарання.

Зазначено, що обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання як загальні критерії індивідуалізації покарання знаходяться за межами складу кримінального правопорушення, але при цьому безпосередньо впливають на пом'якшення або обтяження покарання, що призначається судом.

Ключові слова: індивідуалізація покарання, призначення покарання, загальні критерії індивідуалізації покарання, особа винного, ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, обставини, що обтяжують покарання, обставини, що пом'якшують покарання, суддівський розсуд, диференціація відповідальності.

АННОТАЦІЯ

Бережнюк В. М. Понятие и общие критерии индивидуализации наказания при назначении наказания по уголовному праву Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2021.

В диссертации проведено комплексное уголовно-правовое исследование понятия и общих критериев индивидуализации наказания при назначении наказания по уголовному праву Украины.

Индивидуализацию наказания определено одним из базовых элементов конструкции взаимосвязанных задач уголовного законодательства, принципов уголовной ответственности, целей наказания, других мер уголовно-правового характера и основных институтов уголовного права.

Установлено, что индивидуализация наказания – это определение судом вида и конкретной меры наказания на основе учета индивидуальной степени тяжести совершенного уголовного преступления персонифицированных качеств личности виновного и ряда смягчающих и отягчающих наказание обстоятельств, направленное на обеспечение достижения целей общей превенции (восстановление социальной справедливости) и частной превенции (исправление осужденного).

Установлено, что лицо виновного как общий критерий индивидуализации наказания является совокупностью правовых, социальных, психологических и физических свойств индивида, признанного виновным в совершении уголовного преступления, характеризующих лицо к моменту совершения уголовного преступления во время совершения и после совершения уголовного преступления и имеют существенное значение для выбора мер уголовно-правового воздействия с точки зрения достижения цели наказания.

Установлено, что степень тяжести совершенного уголовного преступления как общий критерий индивидуализации наказания является показателем индивидуального уровня общественной опасности конкретного посягательства, который учитывается судом при назначении наказания.

Отмечено, что обстоятельства, смягчающие и отягчающие наказание как общие критерии индивидуализации наказания находятся за пределами состава уголовного преступления, но при этом непосредственно влияют на смягчение или обременение наказания, назначаемого судом.

Ключевые слова: индивидуализация наказания, назначение наказания, общие критерии индивидуализации наказания, лицо виновного, степень тяжести совершенного уголовного преступления, обстоятельства, отягчающие наказание, обстоятельства, смягчающие наказание, судебское усмотрение, дифференциация ответственности.

ANNOTATION

Berezhniuk V. M. The concept and general criteria of individualization of punishment in sentencing under criminal law of Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; criminal enforcement law. – National University «Lviv Polytechnic» the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2021.

The dissertation deals with the comprehensive criminal law study of the concept and general criteria of individualization of punishment in sentencing under criminal law of Ukraine.

The individualization of punishment is defined as one of the basic elements of the construction of interrelated tasks of criminal legislation, principles of criminal liability, purposes of punishment, and other measures of criminal law and the main institutions of criminal law.

It is established that individualization of punishment is the determination of the type and specific measure of punishment by the court. It is based on the individual degree of seriousness of a criminal offense, personalized qualities of the perpetrator and a number of mitigating and aggravating circumstances aimed at ensuring the goals of general prevention (rectification of social justice) and private prevention (correction of the convict).

That the formal side of justice is directly related to the individualization of punishment and provides for the fullest and most comprehensive consideration of all criteria for sentencing so that latter is commensurate with the offense. A fair punishment can be imposed only in accordance with the requirement of its individualization, just as the individualization of punishment cannot be achieved if the sentence imposed is unjust.

Is justified by the prejudice of the fact that in conditions when the criminal law is a generalization of a typical situation of a criminal offense, contains an abstract formulation, is general, and the actions and the person of the offender - specific, respectively, the solution of the above problem is impossible without a certain «operational» scope of action provided by the court, which in relation to knowledge of a single case is a necessary prerequisite for individualization of punishment.

It is noted that determining the punishment measure without individual consideration of specific features of the criminal offense, the perpetrator, a number of mitigating and aggravating circumstances is in clear contradiction with the principles of punishment fixed in criminal law – fairness, individualization, differentiation, and adequacy.

It is notes that the person guilty in its structure and relationship with the external environment is a very complex system that combines biogenic, phylogenetic and sociogenic substructures. It is concluded that the study of the perpetrator should be based on an expanded interpretation of the characteristics of such a person, which will achieve the goal of punishment and implement the principle of individualization of punishment in its appointment.

Analyzed the approaches of «openness» and «exhaustiveness» of the list of mitigating and aggravating circumstances in sentencing. It has been proved that it is inexpedient to absolute the formalization of the rules of taking into account the circumstances that mitigate aggravating punishments when determining the degree of criminal punishment.

It is proved that a perpetrator of a crime as a general criterion of individualization of punishment is a set of legal, social, psychological and physical characteristics of the individual found guilty of a criminal offense, which characterize the person before, during and after the commission of criminal offense. They are essential for choice of the degree of criminal law influence in terms of achieving the purpose of punishment.

The degree of seriousness of a criminal offense as a general criterion of individualization of punishment is an indicator of the individual level of social danger of a particular encroachment, which is taken into account by the court in sentencing.

The essence of social danger is the objective ability of certain types of actions to lead to negative changes in social reality, to disrupt the system of social relations, to deform and introduce elements of disorganization into a particular system of law and order. It is noted that it is expedient to objectively measure the social danger of a crime from the position in which the instruments of such measurement are the nature and degree of public danger.

The approaches of «openness» and «exhaustiveness» of the list of circumstances aggravating punishment in sentencing are analyzed. It is proved that it is inexpedient to absolutize the formalization of the rules of taking into account the circumstances that aggravate the punishment when determining the degree of criminal punishment.

It is noted that mitigating and aggravating circumstances as general criteria of individualization of punishment are outside the components of the criminal offense, but they directly affect the mitigation or aggravation of the sentence imposed by the court.

Without systematic analysis and detailed consideration and further motivation in the sentence of mitigating and aggravating circumstances, the court's sentence, which determines the size of the sentence, cannot meet the requirements of individualization, fairness and persuasiveness.

Key words: individualization of punishment, sentencing, general criteria of individualization of punishment, perpetrator, degree of seriousness of a criminal offense, aggravating circumstances, mitigating circumstances, judicial discretion, differentiation of liability.

Підписано до друку 09.04.2021 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9
Тираж 100 прим. Зам. № 23-21.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.